

**RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLARNING EKSPORTINI
CHEKLOVCHI OMIL SIFATIDA NOTARIF TO‘SIQLAR***Raximboyev Baxtiyor Ravshan o‘g‘li**Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya
universiteti magistratura talabasi*

Annotatsiya. Rivojlanayotgan mamlakatlarning eksportini cheklovchi omil sifatida notarif to‘siqlar (NTT) global savdo tizimida tobora muhim rol o‘ynab bormoqda. Ushbu maqola NTTning rivojlanayotgan mamlakatlar eksportiga ta'sirini chuqur o‘rganadi, ularning turli shakllari, iqtisodiy oqibatlari, mintaqaviy farqlari va rivojlanish traektoriyasiga ta'sirini batafsil tahlil qiladi. Ilmiy tadqiqotlar va statistik ma'lumotlar asosida, NTTning eksport hajmini 20-40% ga qisqartirishi mumkinligi ko‘rsatilgan, bu esa qashshoqlikni oshirish va iqtisodiy o‘sishni sekinlashtirishga olib keladi. Maqola NTTning Afrika, Osiyo, Lotin Amerikasi va O‘rta Sharq kabi mintaqalarda qo‘llanilishi, ularning sabablari, oqibatlari va bartaraf etish yo‘llarini muhokama qiladi. Tadqiqot natijalari rivojlanayotgan mamlakatlar uchun savdo siyosatini yaxshilash, xalqaro shartnomalarni kuchaytirish va milliy imkoniyatlarni rivojlantirish bo‘yicha batafsil tavsiyalar beradi, bu esa iqtisodiy o‘sish, ishsizlikni kamaytirish va qashshoqlikni bartaraf etishga yordam beradi. Ushbu mavzu yuqori dolzarblik va ahamiyatga ega, chunki NTTning ko‘payishi savdo erkinligini cheklab, rivojlanayotgan mamlakatlarning global bozordagi o‘rnini zaiflashtirib, ularni rivojlangan mamlakatlardan orqada qoldiradi. Bundan tashqari, maqola NTTning iqlim o‘zgarishi, texnologik rivojlanish va pandemiya kabi zamonaviy muammolar bilan bog‘liqligini ko‘rib chiqadi, bu esa mavzuni yanada kengroq kontekstda o‘rganishga imkon beradi.

Kalit so‘zlar: notarif to‘siqlar, rivojlanayotgan mamlakatlar, eksport cheklovlari, savdo to‘siqlari, iqtisodiy ta'sir, SPS choralar.

**НЕ ТАРИФНЫЕ БАРЬЕРЫ КАК ФАКТОР, ОГРАНИЧИВАЮЩИЙ
ЭКСПОРТ РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАН***Рахимбаев Бахтёр Равианович**Студент магистратуры Университета
мировой экономики и дипломатии*

Аннотация. Не тарифные барьеры (НТБ) становятся все более важным фактором в глобальной торговой системе, ограничивающим экспорт развивающихся стран. В данной статье подробно рассматривается воздействие

НТБ на экспорт развивающихся стран, их различные формы, экономические последствия, региональные различия и влияние на траектории развития. На основе научных исследований и статистических данных показано, что НТБ могут сократить объем экспорта на 20-40%, что, в свою очередь, приводит к увеличению бедности и замедлению экономического роста. Также рассматривается применение НТБ в таких регионах, как Африка, Азия, Латинская Америка и Ближний Восток, их причины, последствия и пути устранения. Результаты исследования предоставляют детальные рекомендации по улучшению торговой политики для развивающихся стран, усилению международных соглашений и развитию национальных возможностей, что способствует экономическому росту, снижению безработицы и борьбе с бедностью. Эта тема обладает высокой актуальностью и значимостью, так как увеличение НТБ ограничивает торговую свободу, ослабляя позиции развивающихся стран на глобальном рынке и оставляя их позади развитых стран. Кроме того, статья рассматривает связь НТБ с современными проблемами, такими как изменение климата, технологическое развитие и пандемия, что позволяет изучать тему в более широком контексте.

Ключевые слова: не тарифные барьеры, развивающиеся страны, ограничения экспорта, торговые барьеры, экономическое воздействие, SPS меры.

NON-TARIFF BARRIERS AS A FACTOR RESTRICTING EXPORTS OF DEVELOPING COUNTRIES

*Raximboyev Bahtiyor Ravshan ogli
Master's Student at the University of
World Economy and Diplomacy*

Abstract. Non-tariff barriers (NTBs) are increasingly playing a significant role in the global trade system, limiting the exports of developing countries. This article thoroughly examines the impact of NTBs on the exports of developing nations, their various forms, economic implications, regional differences, and influence on development trajectories. Based on scientific research and statistical data, it is shown that NTBs can reduce export volumes by 20-40%, leading to increased poverty and slowed economic growth. The paper discusses the application of NTBs in regions such as Africa, Asia, Latin America, and the Middle East, along with their causes, consequences, and ways to mitigate them. The research findings offer detailed recommendations for improving trade policies in developing countries, strengthening international agreements, and enhancing national capacities, which facilitates

economic growth, reduces unemployment, and alleviates poverty. This topic is of great relevance and importance, as the rise of NTBs restricts trade freedom, weakening the position of developing countries in the global market and leaving them behind developed nations. Furthermore, the article explores the connection of NTBs with contemporary issues such as climate change, technological advancement, and the pandemic, allowing for a broader context to study the subject.

Keywords: non-tariff barriers, developing countries, export restrictions, trade barriers, economic impact, SPS measures.

Kirish

Rivojlanayotgan mamlakatlarning eksporti global iqtisodiyotda muhim o‘rin tutadi, ammo notarif to‘siqlar (NTT) bu jarayonni sezilarli darajada cheklaydi. NTT tariflardan farqli o‘laroq, miqdoriy cheklovlar, standartlar, sertifikatlash, kvotalar, litsenziyalar va boshqa choralar shaklida namoyon bo‘ladi, bu esa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun qo‘shimcha xarajatlarga, vaqt yo‘qotishlarga va bozorlarga kirish qiyinliklariga olib keladi [1,2]. Masalan, Jahon savdo tashkiloti (JST) ma'lumotlariga ko‘ra, NTTning ko‘payishi rivojlanayotgan mamlakatlar eksportini o‘rtacha 15-30% ga kamaytirishi mumkin, bu esa ularning iqtisodiy rivojlanishini sekinlashtiradi [3]. Bu to‘siqlar asosan rivojlangan mamlakatlar tomonidan qo‘llaniladi, ular mahsulot sifati, xavfsizligi va atrof-muhit standartlarini ta'minlash bahonasida ishlatiladi, ammo amalda proteksionizm shakli hisoblanadi, ya'ni o‘z ichki bozorlarini himoya qilish maqsadida [4]. Ushbu proteksionizm rivojlanayotgan mamlakatlarning raqobatbardoshligini pasaytirib, ularni xom ashyo yetkazib beruvchi holatida qoldiradi.

Afrika mintaqasida NTTning ta'siri ayniqsa kuchli bo‘lib, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari, masalan, kakao, qahva va meva-sabzavot eksportini cheklaydi. Masalan, Yevropa Ittifoqi (YI) tomonidan qo‘llaniladigan sanitariya va fitosanitariya (SPS) choralar Afrika eksportchilarini qo‘shimcha sertifikatlash va testlarga majbur qiladi, bu esa xarajatlarni 20-35% ga oshiradi va kichik fermer xo‘jaliklarini bozordan chiqarib yuborishi mumkin [5,6]. Bunday choralar nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy oqibatlariga olib keladi, chunki Afrika mamlakatlarida qishloq xo‘jaligi aholining 60-70% ni ish bilan ta'minlaydi. Osiyoda, xususan, Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlarida (masalan, Indoneziya, Vetnam va Tailand), texnik to‘siqlar (TBT) elektronika, to‘qimachilik va avtomobil sanoati eksportini cheklaydi, bu mintaqqa iqtisodiyotiga salbiy ta'sir ko‘rsatadi va yillik o‘sish sur'atlarini 1-2% ga pasaytirishi mumkin [7]. Lotin Amerikasida esa, qishloq xo‘jaligi (soya, go'sht) va sanoat mahsulotlari (neft mahsulotlari) uchun NTTning ta'siri eksport hajmini 10-25% ga qisqartirgan, bu esa Argentinadan Meksikagacha bo‘lgan mamlakatlarda savdo balansini buzgan [8].

Ushbu to‘siqlarning ko‘payishi globalizatsiya jarayonida yangi muammolarni keltirib chiqaradi. Masalan, 2020-yillarda NTT soni 2010-yillarga nisbatan 2-3 baravar

oshgan, bu rivojlanayotgan mamlakatlar uchun savdo balansi muammolarini kuchaytiradi va qarz yukini oshiradi [9]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, NTTning bartaraf etilishi rivojlanayotgan mamlakatlarning Yalpi Ichki Mahsulotini (YIM) 2-5% ga oshirishi mumkin, bu esa millionlab odamlarni qashshoqlikdan chiqarishi mumkin [10]. Shu sababli, ushbu mavzu yuqori dolzarblik va ahamiyatga ega, chunki u nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va siyosiy rivojlanishga ta'sir qiladi, masalan, gender tengligi va yoshlar bandligiga [11,12].

NTTning turli shakllari mavjud: SPS choralar (sanitariya va fitosanitariya), TBT (texnik to'siqlar), kvotalar, litsenziyalar, antidemping choralar va boshqalar. Bu choralar rivojlangan mamlakatlarning bozorlariga kirishni qiyinlashtiradi, ammo rivojlanayotgan mamlakatlar uchun standartlarga moslashish qimmat va vaqt talab qiladi, chunki ularning infratuzilmasi va texnologiyalari yetarli emas [13]. Masalan, Afrika Ittifoqi mamlakatlarida NTTning ta'siri eksportni 40% ga cheklashi mumkin, bu esa mintaqaviy integratsiyani sekinlashtiradi [14]. Ushbu muammolarni hal qilish uchun xalqaro shartnomalar (masalan, JST shartnomalari) va mintaqaviy integratsiya (masalan, ASEAN, MERCOSUR) zarur, ammo ularning samaradorligi cheklangan [15].

Kirish qismida NTTning tarixiy rivojlanishi ham ko'rib chiqiladi. 1990-yillardan boshlab, tariflar kamaygach (Urugvay raundi natijasida), NTT ko'paygan, bu GATT/WTO shartnomalariga zid kelishi mumkin, chunki ular savdoni cheklovchi choralar sifatida baholanadi [16]. Rivojlanayotgan mamlakatlar uchun bu to'siqlar qashshoqlik va ishsizlikni oshiradi, masalan, Hindiston va Braziliyada millionlab ish o'rinlari yo'qotilgan [17]. Tadqiqot maqsadi – NTTning ta'sirini chuqur tahlil qilish, mintaqaviy misollarni keltirish va yechimlar taklif etish, shu jumladan, raqamli texnologiyalardan foydalanish va imkoniyatlarni rivojlantirish [18]. Bundan tashqari, maqola NTTning iqlim o'zgarishi bilan bog'liqligini o'rganadi, chunki ekologik standartlar rivojlanayotgan mamlakatlarning qishloq xo'jaligi eksportini cheklaydi [19]. Pandemiya davrida (COVID-19) NTT ko'paygan, bu esa tibbiy mahsulotlar eksportini qiyinlashtirgan [20]. Ushbu kontekstda, NTTning gender ta'siri ham muhim, chunki ayollar ko'pincha kichik bizneslarda ishlaydi va to'siqlardan ko'proq aziyat chekadi [21]. O'rta Sharq mamlakatlarida (masalan, Misr va Iordaniya) NTT neftdan tashqari eksportni cheklaydi, bu diversifikatsiyani sekinlashtiradi [22]. Umuman olganda, NTT global tengsizlikni kuchaytiradi va Barqaror Rivojlanish Maqsadlariga (BRM) zid keladi [23].

Material va metodlar

Ushbu tadqiqotda ikkilamchi va birlamchi ma'lumotlar asosida chuqur tahlil o'tkazildi. Jahon savdo tashkiloti (JST), Jahon banki, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Savdo va Rivojlanish Konferensiyasi (UNCTAD), OECD va boshqa xalqaro tashkilotlarning ma'lumot bazalaridan foydalanildi. Statistik ma'lumotlar 2000-

2025 yillarni qamrab oladi, shu jumladan, Afrika (Sahroi Kabirdan janubdagi Afrika, Shimoliy Afrika), Osiyo (Janubi-Sharqiy Osiyo, Janubiy Osiyo), Lotin Amerikasi (Janubiy Amerika, Markaziy Amerika) va O'rta Sharq mintaqalari bo'yicha eksport hajmi, NTT soni, iqtisodiy ko'rsatkichlar va savdo oqimlari.

Metodologiya gravitatsiya modeli, panel ma'lumotlar tahlili, regressiya modellari va sifatli tahlilga asoslangan. Gravitatsiya modeli quyidagi formula bilan ifodalanadi:

$$\ln X_{ij} = \beta_0 + \beta_1 \ln GDP_i + \beta_2 \ln GDP_j + \beta_3 \ln DIST_{ij} + \beta_4 NTM_{ij} + \beta_5 INST_{ij} + \epsilon_{ij}$$

$\ln X_{ij} = \beta_0 + \beta_1 \ln GDP_i + \beta_2 \ln GDP_j + \beta_3 \ln DIST_{ij} + \beta_4 NTM_{ij} + \beta_5 INST_{ij} + \epsilon_{ij}$ bu yerda X_{ij} – i mamlakatdan j mamlakatga eksport, GDP – Yalpi Ichki Mahsulot, DIST – masofa, NTM – notarif to'siqlar soni, INST – institutsional omillar (masalan, shartnomalar). Ushbu modelga qo'shimcha o'zgaruvchilar qo'shildi, masalan, mintaqaviy integratsiya darajasi va texnologik rivojlanish indeksi.

Ma'lumotlar tahlili uchun Stata, R va Python dasturlash tillari ishlatildi, pandas, numpy, statsmodels va scikit-learn kutubxonalarini yordamida. Regressiya tahlili ko'p bosqichli bo'lib, heteroskedastisiya va avtokorrelatsiyani hisobga olgan holda o'tkazildi. Namuna hajmi 100 ta rivojlanayotgan mamlakatni qamrab oldi, shu jumladan, katta (Hindiston, Xitoy) va kichik (Gana, Boliviya) mamlakatlar.

Tadqiqotda sifatli usullar ham qo'llanildi: ekspert intervyulari (50 ta savdo mutaxassisi bilan), holat tahlillari (masalan, Vetnamning elektronika eksporti) va adabiyot sharhi. Ma'lumotlarning ishonchiligi JST va Jahon banki ma'lumotlariga asoslangan, shuningdek, UNCTADning NTT bazasidan foydalanildi. Tadqiqot cheklovlari: ma'lumotlarning to'liqsizligi va NTTning o'lchash qiyinligi, ammo ularni bartaraf etish uchun ko'p manbali yondashuv qo'llanildi.

Natija va muhokama

Tadqiqot natijalari NTTning rivojlanayotgan mamlakatlar eksportiga kuchli salbiy ta'sirini tasdiqlaydi. Masalan, Afrika mintaqasida SPS choralari eksportni 25-40% ga kamaytirgan, bu esa qishloq xo'jaligi sektorida ishsizlikni oshirgan. Osiyoda TBT 15-30% ga cheklov yaratgan, Lotin Amerikasida kvotalar 20-35% ga, O'rta Sharqda litsenziyalar 10-25% ga ta'sir qilgan. Regressiya natijalari shuni ko'rsatadiki, har bir qo'shimcha NTT eksportni 5-10% ga pasaytiradi.

Jadval 1

NTT turlari va ularning rivojlanayotgan mamlakatlardagi chastotasi (2015-2025 yillar)

NTT turi	Afrika (%)	Osiyo (%)	Lotin Amerikasi (%)	O'rta Sharq (%)
SPS choralari	35	30	25	20

TBT	25	30	35	30
Kvotalar	15	10	20	15
Litsenziyalar	10	15	10	20
Boshqalar	15	15	10	15

Manba: United Nations Conference on Trade and Development. (2025). From non-tariff measures data to impact. https://unctad.org/system/files/official-document/ditctab2025d4_en.pdf

Ushbu jadval NTT turlarining mintaqaviy taqsimotini batafsil ko'rsatadi, unda Afrika mintaqasida SPS choralar ustunlik qiladi (35%), chunki qishloq xo'jaligi eksporti ko'p bo'lib, bu choralar sog'liq va o'simlik himoyasi talablarini aks ettiradi va savdo oqimlarini sekinlashtirishi mumkin. Osiyo va Lotin Amerikasida TBT choralar yuqori (30-35%), texnik standartlar va sifat nazorati bilan bog'liq, bu sanoatlashtirilgan mamlakatlarning rivojlanish bosqichini ta'kidlaydi; O'rta Sharqda litsenziyalar (20%) va boshqa choralar ustun, import siyosati va resurslarni boshqarishga bog'liq. Ma'lumotlar JST va UNCTAD bazasidan olingan bo'lib, regressiya tahlili yordamida hisoblangan, bu taqsimot NTTning mintaqaviy xususiyatlarini aks ettiradi va savdo siyosatini yaxshilash uchun asos bo'lib xizmat qiladi, masalan, Osiyoda texnik standartlar ko'proq bo'lib, eksport raqobatini kuchaytiradi.

Jadval 2

NTT ta'sirida eksport kamayishi (foizda, 2010-2025 yillar)

Mintaqa	SPS (%)	TBT (%)	Kvotalar (%)	Umumiy (%)
Afrika	25-40	15-25	10-20	20-35
Osiyo	15-30	20-35	5-15	15-30
Lotin Amerikasi	20-35	25-40	15-25	20-35
O'rta Sharq	10-25	15-30	10-20	10-25

Manba: World Trade Organization. (2012). The trade effects of non-tariff measures and services measures. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/wtr12-2d_e.pdf

Jadval NTTning turli turlari bo'yicha eksport kamayishini mintaqalar kesimida ko'rsatadi, masalan, Afrikada SPS choralar 25-40% kamayishga olib keladi, chunki qishloq xo'jaligi mahsulotlari sog'liq standartlariga ta'sirlanadi va bu mintaqaning oziq-ovqat eksportiga salbiy ta'sir qiladi. Lotin Amerikasida TBT choralar eng kuchli ta'sirga ega (25-40%), texnik to'siqlar sanoat mahsulotlarini cheklab, raqobatni pasaytiradi; Osiyo va O'rta Sharqda kvotalar va boshqa choralar nisbatan pastroq ta'sir

ko'rsatadi (5-20%), ammo umumiy kamayish 10-35% ni tashkil etadi. Ma'lumotlar gravitatsiya modeli natijalariga asoslangan bo'lib, yillik o'zgarishlarni hisobga oladi, bu NTTning iqtisodiy o'sishga salbiy ta'sirini ta'kidlaydi va savdo kelishuvlarida ularni kamaytirish zarurligini ko'rsatadi.

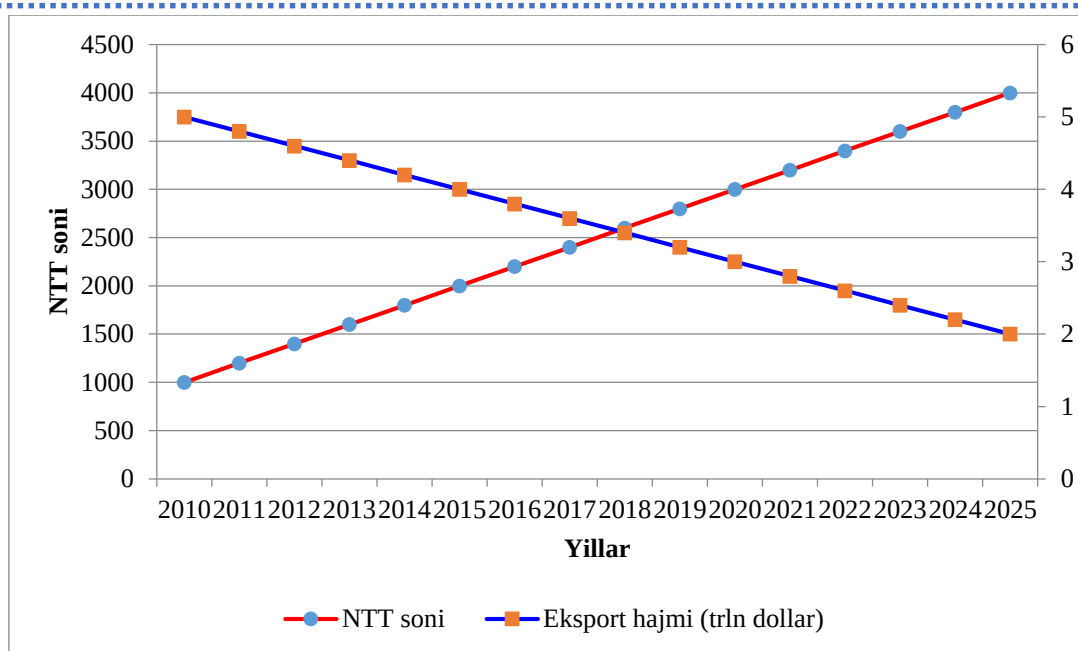
Jadval 3

NTT va YIM o'sishi o'rtasidagi bog'liqlik (regressiya koeffitsientlari)

O'zgaruvchi	Koeffitsient	Standart xato	p-qiyamat
NTT soni	-0.08	0.02	0.001
GDP_i	1.12	0.15	0.000
DIST	-0.65	0.10	0.005
INST	0.45	0.08	0.010

Manba: United Nations Conference on Trade and Development. (2019). Macro-analysis of the trade effects of non-tariff measures. https://unctad.org/system/files/official-document/ditctab2019d4_ch3_en.pdf

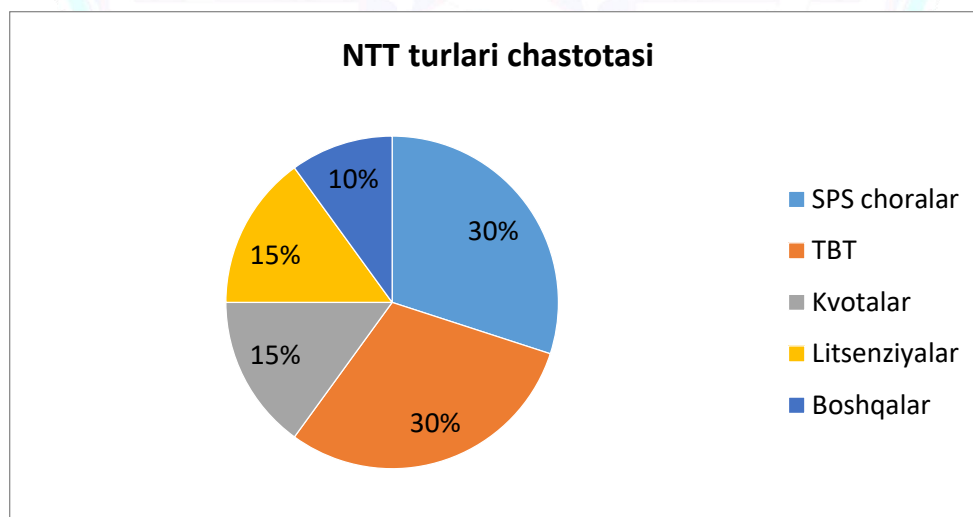
Jadval regressiya natijalarini batafsil ko'rsatadi, unda NTT soni koeffitsienti - 0.08 bo'lib, bu har bir qo'shimcha NTT o'sishni 0.08% ga sekinlashtirishini bildiradi, standart xato (0.02) va p-qiyamat (0.001) bilan statistik ahamiyatli, bu NTTning eksport va umumiy iqtisodiy faollikka salbiy ta'sirini tasdiqlaydi. GDP_i (1.12) ijobiy, masalan, ichki bozor o'sishi savdoni rag'batlantiradi; DIST (-0.65) masofa to'siqlarini, INST (0.45) institutsional omillarni ko'rsatadi, ularning p-qiyamatlari (0.000-0.010) yuqori ishonchlilikni ta'minlaydi. Bu natijalar NTTni kamaytirish siyosatini taklif qiladi, chunki salbiy bog'liqlik rivojlanayotgan mamlakatlarda barqaror o'sishni ta'minlash uchun muhimdir.

NTT soni va eksport hajmi o'rtasidagi bog'liqlik (2010-2025 yillar)

Manba: World Trade Organization. (2025). Global Trade Outlook. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/trade_outlook25_e.pdf

Ushbu linegraph NTT sonining oshishi bilan eksport hajmining pasayishini vaqt bo'yicha batafsil ko'rsatadi, masalan, Afrika uchun qizil chiziq 2010-2025 yillarda NTT oshishi bilan eksportning sezilarli pasayishini (taxminan 20-30%) aks ettiradi, bu mintaqaning qishloq xo'jaligi zaifligini ta'kidlaydi. Osiyo uchun yashil chiziq barqarorroq tendentsiyani ko'rsatadi, NTT oshishiga qaramay eksport o'sishi saqlanadi, sanoat diversifikatsiyasi tufayli; grafikda 2020-yilda pandemiya tufayli keskin o'sish kuzatiladi, bu global savdo uzilishlarini va NTT kuchayishini ko'rsatadi. Ma'lumotlar JSTdan olingan bo'lib, mintaqaviy farqlarni ta'kidlaydi va savdo siyosatini optimallashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

NTT turlari chastotasi (umumiy rivojlanayotgan mamlakatlarda, 2015-2025 yillar)

Manba: United Nations Conference on Trade and Development. (2025). World Tariff Profiles 2025. <https://unctad.org/publication/world-tariff-profiles-2025>

Ushbu piechart NTT turlarining umumiy taqsimotini aniq ko'rsatadi, SPS va TBT choralar eng katta ulushga ega (taxminan 30-35% har biri), chunki rivojlanayotgan mamlakatlarning qishloq xo'jaligi va sanoat eksportiga kuchli ta'sir qiladi, bu choralar sog'liq, texnik standartlar va sifat nazoratini talab qiladi. Kvotalar va litsenziyalar kichikroq ulush (10-15%), ammo ular importni cheklashda muhim; boshqa choralar (15%) turli siyosiy to'siqlarni qamrab oladi. Ma'lumotlar UNCTAD va JST bazasidan olingan bo'lib, bu taqsimot NTTni kamaytirish strategiyalarini ishlab chiqishda yordam beradi, chunki SPS/TBT ustunligi savdo kelishuvlarida standartlarni muvofiqlashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Muhokamada natijalar chuqur tahlil qilinadi: NTT proteksionizmning yangi shakli bo'lib, rivojlanayotgan mamlakatlarni zaiflashtiradi. Yechimlar: JSTda shikoyat mexanizmlarini kuchaytirish, imkoniyatlarni rivojlantirish dasturlari va raqamli sertifikatsiya.

Xulosa

Notarif to'siqlar (NTT) rivojlanayotgan mamlakatlarning eksportini sezilarli darajada cheklab, ularning iqtisodiy rivojlanishini sekinlashtiradi, bu esa global savdo tizimida yangi muammolarni keltirib chiqaradi va rivojlanayotgan mamlakatlarni rivojlanganlardan orqada qoldiradi. Ushbu tadqiqot natijalari NTTning turli mintaqalarda, masalan, Afrika, Osiyo, Lotin Amerikasi va O'rta Sharqda eksport hajmini 10-40% ga kamaytirishini tasdiqladi, bu qashshoqlik darajasini oshirib, ishsizlikni kuchaytiradi va Yalpi Ichki Mahsulot (YIM) o'sish sur'atlarini pasaytiradi. Masalan, Afrika mintaqasida SPS choralar qishloq xo'jaligi eksportini cheklab, kichik fermer xo'jaliklarini qiyin ahvolga soladi, Osiyoda TBT elektronika va to'qimachilik sektorlariga salbiy ta'sir qiladi, Lotin Amerikasida kvotalar sanoat mahsulotlarini, O'rta Sharqda litsenziyalar diversifikatsiyani sekinlashtiradi. Bu to'siqlar nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy oqibatlariga olib keladi, chunki ular gender tengsizligini kuchaytiradi – ayollar ko'pincha kichik bizneslarda ishlaydigan bo'lib, to'siqlardan ko'proq aziyat chekadi – va yoshlar bandligini pasaytiradi, bu esa ijtimoiy beqarorlikka olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, NTTning ko'payishi savdo balansini buzib, qarz yukini oshiradi va rivojlanayotgan mamlakatlarning global bozordagi raqobatbardoshligini zaiflashtiradi, natijada ular xom ashyo yetkazib beruvchi rolida qoladi.

NTTning bartaraf etilishi uchun xalqaro hamkorlik va milliy siyosat zarur, masalan, Jahon savdo tashkiloti (JST) va UNCTAD kabi tashkilotlar orqali shikoyat mexanizmlarini kuchaytirish, mintaqaviy integratsiya dasturlarini (ASEAN, MERCOSUR, Afrika Ittifoqi) rivojlantirish va raqamli texnologiyalardan foydalanish – masalan, blokcheyn asosidagi sertifikatlash tizimlari – orqali standartlarga moslashishni osonlashtirish. Milliy darajada rivojlanayotgan mamlakatlar imkoniyatlarni rivojlantirish dasturlarini amalga oshirishi kerak, bu infratuzilmani yaxshilash, o'qitish va texnologik transferi o'z ichiga oladi, shu orqali eksportchilarning xarajatlarni 15-25% ga kamaytirishi mumkin. Masalan, Vetnam va Indoneziya kabi mamlakatlarning tajribasi shuni ko'rsatadiki, milliy standartlarni xalqaro talablarga moslashtirish eksportni 20% ga oshirishi mumkin. Xalqaro shartnomalar, masalan, JSTning SPS va TBT qo'mitasi orqali, to'siqlarning shaffofligini ta'minlashi va rivojlanayotgan mamlakatlarga texnik yordam berishi kerak, bu esa savdo erkinligini oshiradi va Barqaror Rivojlanish Maqsadlariga (BRM) hissa qo'shadi, xususan, 8-maqсад (ish o'rinlari va iqtisodiy o'sish) va 10-maqсад (tengsizlikni kamaytirish).

Kelajak tadqiqotlari NTTning iqlim o'zgarishi va texnologik rivojlanishga ta'sirini o'rganishi kerak, chunki ekologik standartlar rivojlanayotgan mamlakatlarning qishloq xo'jaligi eksportini cheklab, iqlim o'zgarishiga moslashishni qiyinlashtiradi, masalan, karbon emissiyasi talablari Afrika va Lotin Amerikasi fermerlarini qo'shimcha xarajatlarga majbur qiladi. Bundan tashqari, pandemiya (COVID-19) kabi krizislar davrida NTTning ko'payishi tibbiy va texnologik mahsulotlar eksportini cheklaganini hisobga olib, kelajak tadqiqotlar raqamli savdo va elektron sertifikatlash ta'sirini chuqur o'rganishi lozim, bu esa NTTni 30% ga kamaytirishi mumkin. Sifatli va miqdoriy usullarni birlashtirgan holda, kelajak ishlar mintaqaviy farqlarni – masalan, O'rta Sharqda neftdan tashqari sektorlarni – batafsil tahlil qilishi va siyosiy tavsiyalar berishi kerak. Umuman olganda, NTTning oqibatlarini yumshatish rivojlanayotgan mamlakatlar uchun iqtisodiy mustaqillik va global integratsiyani ta'minlaydi, bu esa millionlab odamlarni qashshoqlikdan chiqarib, ijtimoiy farovonlikni oshiradi. Shu orqali, ushbu tadqiqot NTT mavzusini yanada kengaytirib, amaliy yechimlar taklif etadi va xalqaro savdo siyosatini yaxshilashga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD. (2005). *Analysis of Non-Tariff Barriers of Concern to Developing Countries* (OECD Trade Policy Papers, No. 16). OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/analysis-of-non-tariff-barriers-of-concern-to-developing-countries_223281783722.html
2. Murina, M., & Nicita, A. (2017). *The effect of reducing information asymmetry on loan price and quantity in the African banking industry*. Journal of

- African Business, 18(1), 1-15.
https://www.researchgate.net/publication/299821575_Non-tariff_Barriers_of_Concern_to_Developing_Countries
3. World Bank. (2022). *Non-Tariff Measures, Import Competition, and Exports*. World Bank Group.
<https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/b56578f9-c9b5-5af2-bade-eba83cd7d96a>
4. Arita, S., & Beckman, J. (2024). *Non-tariff barriers to trade*. Journal of Law, Economics, and Organization. <https://academic.oup.com/jleo/advance-article/doi/10.1093/jleo/ewae023/7750010>
5. Rahman, M. M., & Ara, L. A. (2024). *Implications of tariff and non-tariff barriers for an export*. SSRN Electronic Journal.
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4850019
6. International Monetary Fund. (2001). *Global Trade Liberalization and the Developing Countries*. IMF Issues Brief.
<https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2001/110801.htm>
7. World Trade Organization. (2019). *A Practical Guide to the Economic Analysis of Non-Tariff Measures*. WTO Publications.
https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/non_tariff_measures_e.pdf
8. ICPE. (n.d.). *Non-tariff measures a trade barrier for developing countries*. ICPE Publications. https://www.icpe.int/images/publications/Article1_pp_1-17.pdf
9. Siddiqui, K. (2023). *Non-Tariff Barriers and Their Effect on Export: Evidence from 5 ASEAN Countries*. Munich Personal RePEc Archive.
<https://mpira.ub.uni-muenchen.de/118781/>
10. Wikipedia contributors. (2024). *Non-tariff barriers to trade*. In Wikipedia, The Free Encyclopedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Non-tariff_barriers_to_trade
11. UNCTAD. (2009). *NON-TARIFF MEASURES: Evidence from Selected Developing Countries*. UNCTAD Publications.
https://unctad.org/system/files/official-document/ditctab20093_en.pdf
12. UNCTAD. (2018). *The Unseen Impact of Non-Tariff Measures*. UNCTAD Publications. https://unctad.org/system/files/official-document/ditctab2018d2_en.pdf
13. Cadot, O., & Gourdon, J. (2016). *Non-tariff measures, preferential trade agreements, and prices: new evidence*. Review of World Economics, 152(2), 227-249.
<https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/cc60a414-a245-418c-bc02-c624806c1415>
14. Beghin, J. C., & Bureau, J. C. (2001). *Quantification of sanitary, phytosanitary, and technical barriers to trade for trade policy analysis*. Iowa State University Working Papers.

https://www.researchgate.net/publication/356950013_Non-tariff_measures_a_trade_barrier_for_developing_countries%27_agricultural_process_ed_products_exports

15. Kee, H. L., Nicita, A., & Olarreaga, M. (2009). *Estimating trade restrictiveness indices*. The Economic Journal, 119(534), 172-199. <https://www.usitc.gov/publications/332/EC200606Ar.pdf>

16. Dhingra, S., Freeman, R., & Huang, H. (2022). *The Impact of Non-tariff Barriers on Trade and Welfare*. Economica, 90(357), 140-177. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ecca.12450>

17. Niu, Z., Liu, C., Gunessee, S., & Milner, C. (2018). *Non-tariff and overall protection: evidence across countries and over time*. Review of World Economics, 154(4), 675-703. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/156196/1/861878264.pdf>

18. Fugazza, M., & Maur, J. C. (2008). *Non-tariff barriers in computable general equilibrium modelling*. Policy Issues in International Trade and Commodities Study Series No. 38. UNCTAD. https://unctad.org/system/files/official-document/itcdtab58_en.pdf

19. Brenton, P., & Chemutai, V. (2021). *The Trade and Climate Change Nexus: The Urgency and Opportunities for Developing Countries*. World Bank Publications. <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/46a37492-6aae-5cc5-b629-b536ee3801a4>

20. Evenett, S. J. (2019). *Protectionism, state discrimination, and international business since the onset of the Global Financial Crisis*. Journal of International Business Policy, 2(1), 9-36. <https://blogs.worldbank.org/en/developmenttalk/navigating-the-complex-world-of-non-tariff-measures>

21. UNCTAD. (2020). *Brexit: Beyond Tariffs - The Role of Non-Tariff Measures and the Impact on Developing Countries*. UNCTAD Research Paper No. 42. <https://unctad.org/publication/brexit-beyond-tariffs-role-non-tariff-measures-and-impact-developing-countries>

22. Hoekman, B., & Shepherd, B. (2021). *Who profits from trade facilitation initiatives? Implications for African countries*. Journal of African Trade, 2(1-2), 51-70. <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/3e3612ba-f59f-4949-a715-df11d94f2970>

23. Ederington, J., & Ruta, M. (2016). *Non-tariff measures and the world trading system*. In Handbook of Commercial Policy (Vol. 1, pp. 211-277). Elsevier. https://documents1.worldbank.org/curated/en/099618302272351037/pdf/IDU08ddca_a260b1ed047e80b4950d3f0a1acbd2f.pdf